

מפת דרכים לכתיבת מטלת ביצוע בנושא גזענות

מורות ומורים לאזרחות – שלום רב,

מחלקת חינוך באגודה לזכויות האזרח שמחה לפרוש בפניכם/ם מפת דרכים המיועדת לסייע לכם/ם בהנחיית התלמידים/ות בכתיבת מטלת ביצוע בנושא גזענות.

גזענות היא תופעה מדוברת היטב. נדמה שישנו עיסוק ציבורי וחינוכי נרחב בתופעה, ובכל זאת, היא רחוקה מלהיעלם ממחוזותינו. מסיבה זו, ובמיוחד בחברה רבת-תרבותית כמו זו הקיימת בישראל, הגזענות היא תופעה שיש לעסוק בה ללא הרף. הבנת שורשי הגזענות, המנגנונים פסיכו-חברתיים העומדים בבסיס התופעה, ידע אינפורמטיבי בנוגע לתופעות של גזענות בארץ, כל אלו חייבים להיות מנת חלקו של כל תלמיד/ה בישראל, לאור הצורך היומיומי בהתמודדות עם התופעה. גילויי הגזענות מהווים אנטיגון לחברה דמוקרטית, רבת תרבותית, פלורליסטית ומכבדת זכויות אדם, ואנו סבורים כי דרך כתיבת מטלת ביצוע בנושא זה יוכלו התלמידים לראות את המורכבות שבסוגיה, לפתח רגישות לנושא וליזום פעולות אזרחיות בניסיון למגר את התופעה.

כתיבתה של מטלת ביצוע נותנת מקום רב לתהליך שעוברים התלמידים, ובמובן זה ישנו חיבור עמוק בין מטלת הביצוע לבין חינוך נגד גזענות, שמתרחש גם הוא באופן תהליכי, סמוי מן העין לעיתים, תוך ניסיון לבחינה עצמית ולהעלאת רמת המודעות והמעורבות האישית בנושא. החיבור קיים גם במישור העקרוני, שבו מטלת הביצוע מבקשת לעורר את מודעות התלמידים לעקרונות הדמוקרטיה, ובהם שוויון וכבוד, כאשר גילויי גזענות סותרים מעצם מהותם את העקרונות האמורים.

צוות מחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח ישמח ללוות מורים/ות ותלמידים/ות בתהליך כתיבת העבודה, ולהנחות את הפונים לאור נקודות הציון המוצעות במסמך זה.

מפת הדרכים:

1. מערכי שיעור – שלושה מערכים המוצעים כפתיחה לנושא גזענות.
2. סיפור מסגרת לנושא, המתאר את המצב החברתי, החוקי והמעשי של תופעת הגזענות בישראל.
3. גזירת בעיות – הצעות לבעיות אזרחיות ממוקדות שיוכלו לשמש את התלמידים, אם בפועל ואם כדוגמאות.
4. מסיפור מסגרת לבעיה אזרחית – כיצד גוזרים סוגיה ממוקדת מסיפור כללי.
5. סקירת ספרות – רשימה ביבליוגרפית ראשונית והצעות לאתרי אינטרנט המכילים מידע רלוונטי.
6. רעיונות לפעולה אזרחית – שיוכלו לשמש את התלמידים בבואם להציע פתרונות ותוצרים.

מערכי שיעור – פתיחה לנושא הגזענות

פרק זה כולל שלושה מערכי שיעור העוסקים בתופעת הגזענות. מטרת הפעילות הינה לחשוף בפני התלמידים את קיומה של התופעה, לאתגר את ההגדרה המסורתית לגזענות ולהציג הגדרה רחבה (פרטים בגוף המערכים) ולהעלות שאלות בדבר התקיימות התופעה בסביבה הטבעית של התלמידים. המערכים אינם תלויים זה בזה, כך שניתן לבחור מערך או שניים בהתאם ללוח הזמנים הקיים. עם זאת, אנו ממליצים לקיים את שלושת השיעורים ברצף, כך שהתלמידים יוכלו לקבל רקע רחב ככל הניתן בנושא, ולהעמיק את הבנתם במורכבות התופעה הקרויה גזענות.

שיעור ראשון

משך השיעור – 45 דקות

קהל היעד – תלמידי יא/יב' המתעתדים לכתוב מטלת ביצוע באזרחות
מיקום השיעור – פתיח לנושא גזענות, השיעור הראשון במסגרת מטלת הביצוע
עזרים נדרשים – מקרן או לוח חכם להקרנת סרטון

הפעלה ראשונה – עיניים חומות / עיניים כחולות

מקרינים בפני התלמידים את הסרטון "עיניים חומות/עיניים כחולות – ג'יין אליוט", עוצרים את הסרטון בדקה 06: 36, לפני דברי הסיכום של הפסיכולוג פיליפ זימברדו. הסרטון מתאר ניסוי שערכה ג'יין אליוט עם תלמידיה בשנות ה-60. במסגרת הניסוי חילקה אליוט את התלמידים לבעלי עיניים כחולות וחומות, כאשר בתחילה הבהירה לתלמידים כי בעלי העיניים הכחולות הם עליונים ובעלי העיניים החומות הם נחותים, ולאחר מכן החליפה בין הקבוצות. הסרטון מראה כיצד הקבוצה שחשה עליונה שינתה את התנהגותה כלפי הקבוצה ה"נחותה", בתוך זמן קצר ביותר. אורך הסרטון המלא – 10 דקות. בשלב הראשון צופים עד דקה 06: 36.

שאלות דיון – 15 דקות

- איך הייתם מתארים את התהליך שעברו הילדים בסרטון? מה היתה התופעה שהתרחשה כאשר הילדים בעלי העיניים הכחולות השתכנעו שהם טובים יותר מאחרים? תשובה אפשרית – תהליך הדרגתי של פילוג והפרדה, עוינות שהביאה לגזענות ואלימות.
- בסרטון נצפתה התנהגותם של ילדים בבית ספר יסודי. האם לדעתם מבוגרים יגיבו באופן דומה / קל יותר / קשה יותר כאשר ישתכנעו שתכונה מסוימת הופכת אותם לנעלים או הופכת אוכלוסיה אחרת לנחותה?

- התכונה שהבדילה בין הילדים בסרטון היתה צבע עיניים. כפי שעלה קודם לכן, ההבחנה בין הקבוצות הובילה לגזענות ואפליה כלפי הקבוצה ה"נחותה". אילו הבחנות כאלו אתם מכירים? על סמך אילו תכונות/מאפיינים אנשים מתייחסים כיום באופן גזעני לאחרים? האם ייתכן שתכונה כה פעוטה כמו צבע עיניים תוביל ליחס גזעני? בסופו של הסרטון הפסיכולוג ד"ר פיליפ זימברדו מוסיף כי בניסויים נוספים שנערכו עלה כי גם תכונה מינורית עוד יותר כמו היכולת לעגל את הלשון, הובילה לתוצאה דומה, כל עוד על המאפיינים הפיזיים הולבשו תכונות, יכולות וכו' על ידי דמות סמכותית.

עתה מקרינים את החלק השני של הסרטון מדקה 36:06 עד סופו.
זימברדו מאיר ארבע נקודות בהמשך לסרטון, העלו אותן לדיון בכיתה בהמשך לדיון שנערך אחרי הקרנת החלק הראשון של הסרטון (15 דקות):

1. ההבדלים הקטנים ביותר בין בני אדם, כגון צבע עיניים, יכולים להיות בסיס לאפליה, כאשר מקור סמכות כלשהו מייחס להבדלים אלו ערך (למשל, כשהמורה אומרת שעיניים כחולות שוות יותר מעיניים חומות).
2. הילדים שחוו את ההשפלה בסיבוב הראשון (לפני החילופים בין הקבוצות) לא למדו מהי חמלה ובמקום זאת למדו מהו כוח. לכן, כשהתפכו היוצרות ילדים אלו היו כוחניים ואכזריים כלפי הקבוצה השנייה. שאלה מרכזית היא כיצד ללמד בני אדם לבטא חמלה כאשר הם הופכים לבעלי כוח, ולא לבטא נקמה או אכזריות.
3. התלמידים בכיתה של אליוט נבחנו במתמטיקה ואנגלית מדי יום. הניסוי הראה שכשהילדים היו בקבוצה ה"נחותה" הם השיגו תוצאות נמוכות יותר במבחנים, וכאשר היו בקבוצה ה"עליונה" השיגו תוצאות טובות יותר. כלומר, התפישה העצמית של הילד - האם הוא חזק או חלש - שינתה את היכולות האקדמיות שלו.
4. אליוט ביצעה את הניסוי במקומות שונים בעולם, והתבססה על מאפיינים שונים להבחנה בין הקבוצות (הבדלים מינימליים ביותר, דוגמת היכולת לגלגל את הלשון). המסקנה היא שכל הבדל, ולו הקטן ביותר בין בני אדם, יכול לשמש בסיס לאפליה, דיכוי והדרה.

שיעור שני - מהי גזענות?

משך זמן: 45 דקות.

מתאימה לכיתות: יא'-יב'.

עזרים נדרשים: יש לצלם את נספח א' של ההגדרות ולהכין מהן כרטיסיות לעבודה בקבוצות, כך שלכל קבוצה תהיה חבילת הגדרות.

מטרות הפעילות:

1. הכרת ההגדרות השונות למושג "גזענות" (הגדרה מילונית, החוק הישראלי, אמנת האו"ם, הגדרות רחבות לפי השיח האקדמי בישראל);
2. הבנת המושג הרחב של תופעת הגזענות;
3. הבחנה בין אפליה על רקע גזעני לבין הבחנה ראויה;
4. הכרת זכויות האדם אשר נפגעות כתוצאה מהפעלת הגזענות.

חלק א': מהי גזענות? – פעילות העוסקת בהגדרות למושג גזענות

הנחיות למורה: חלק א'

המורה יתחלק את הכיתה לארבע קבוצות. כל קבוצה תקבל כרטיסיות ובהן הגדרות שונות למושג "גזענות", ואז תתבקש להחליט יחד מהי ההגדרה המתאימה ביותר לדעתה עבור מושג זה. לאחר מכאן הקבוצות יתבקשו לחזור לדיון במליאה. נציגה מכל קבוצה ת/יציג את ההגדרה שנבחרה ות/יקריא אותה בקול רם. כל קבוצה תסביר מדוע חשבה כי ההגדרה שבחרה היא המתאימה ביותר. כאשר כל הסבבים הושלמו, כל התלמידים ינסו בהנחיית המורה להרכיב הגדרה אשר תשקף באופן הרחב ביותר את המושג "גזענות".

שאלות מנחות לדיון במליאה:

- האם רק השקפות המחלקות את עמי העולם לפי גזעים עליונים ונחותים נחשבות לגזענות?
- מה ההבדל בין ההגדרות למושג גזענות המתייחסות למאפיינים ביולוגיים של קבוצות שונות לבין ההגדרות המתייחסות להבדלים חברתיים-תרבותיים?
- מדוע יש צורך בהגדרה רחבה למושג גזענות?
- אילו ביטויים של גזענות קיימים לדעתכם בחברה הישראלית?

רקע למורה:

הגזענות על פי הגדרתה הקלאסית היא תורה אנתרופולוגית-ביולוגית המחלקת את האנושות לגזעים שונים על ידי חלוקה למאפיינים ותכונות ביולוגיות. באמצעות כך נעשה המיון של המין האנושי לגזעים

שונים אשר מסווגים כ"עליונים" ו"נחותים". על פי תפיסה זו, לגזעים ה"עליונים" מיוחס יתרון קוגניטיבי ותכונות ביולוגיות נעלות על פני הגזעים "הנחותים". מיונים כאלה החלו להתפתח במאה ה-19 בדמותן של תורות גזעניות פסבדו מדעיות, שתאוריית האבולוציה של דרווין שימשה להן מצע ל, . מה שאפיין תורות אלה היה הביסוס "המדעי" לכאורה שלהן.

עם הזמן התרחבה הגדרת המונח "גזענות" כך שהיא איננה שמה דגש רק על תחושת עליונותם של פרטים וקבוצות על רקע גזעי, אלא גם על תחושת עליונותם של אלה על פני פרטים וקבוצות אחרות בחברה אשר להם מאפיינים תרבותיים וחברתיים משותפים כמו השתייכות ללאום, דת, קבוצה אתנית וכו'. לפיכך, **המושג המגדיר את תופעת הגזענות כיום לא מתייחס רק לאופן הצר שלה, הנוגע למאפיינים הביולוגיים, אלא לכל רעיון שבבסיסו עליונות של פרטים או קבוצות בחברה על פני קבוצות אחרות על בסיס הבדלים תרבותיים וחברתיים.**

בשנת 1966 אימץ האו"ם את ההגדרה הרחבה למושג "גזענות" המופיע באמנה בדבר ביעור כל צורות הגזענות והאפליה:

" כל הבחנה, הוצאה מן הכלל, הגבלה או העדפה המיוסדים על נימוקי גזע, צבע, ייחוס משפחתי, מוצא לאומי או אתני, שמגמתם או תוצאתם יש בהן כדי לסכל את ההכרה, ההנאה והשימוש ולפגום בהכרה, בהנאה או בשימוש, על בסיס שווה, של זכויות האדם וחירויות היסוד בחיים המדיניים הכלכליים, החברתיים, התרבותיים, או בכול תחום אחר בחיי הציבור". (סעיף 1 א' לאמנה)

הגזענות כתפיסת עולם עלולה להיות מתורגמת למעשים שפוגעים בזכויות אדם באמצעות מגוון מנגנונים ממוסדים (לדוגמא: חקיקה גזעית בגרמניה הנאצית, באפרטהייד הדרום אפריקאני, חוקי הסגרציה בארה"ב וכו') או סמויים (מנגנונים חברתיים כמו לדוגמה ועדות קבלה ליישובים קהילתיים מבלי להודות בכך שהמטרה היא להדיר אנשים על רקע גזעני). לצד מנגנונים אלו, הגזענות פוגעת בפרטים או בקבוצות גם באמצעות הפעלת כוח ו אלימות (פיסית ומילולית).

גזענות סותרת את ערך השוויון בין יחידים וקבוצות בחברה. שוויון ערך האדם משמעו כי כל אדם שווה לאדם אחר מעצם היותו אדם. לכן, ההשקפה ההומניסטית מתנגדת להכללה המבטלת את ייחודיותו של כל פרט הגם שהוא משתייך לקבוצה מסוימת, ומתנגדת אף לדירוג שיפוטי על בסיס הכללה זו (הכללה: "כל ה..... הם....."; דירוג: "ה..... הם פחות/יותר מ....."). ניתוח מציאות באופן הזה מאפשר להתמודד עם מציאות מורכבת באמצעות קטגוריות פשטניות. אלו הם כלים באמצעותם מצדיקה התפיסה הגזענית אפליה בין קבוצה לקבוצה. אפליה מנוגדת במהותה לערך השוויון, המקובל כאחד מערכי היסוד הדמוקרטיים ומעוגן בחוק בכל מדינה דמוקרטית.

נספח א':

הגדרות למושג "גזענות"

(יש להכין 4 תבילות של כרטיסיות עם ההגדרות השונות ולחלק לכל קבוצה תבילה אחת)

מהי גזענות?

השקפה המחלקת את עמי העולם לגזעים עליונים לעומת גזעים נחותים.
(אבן-שושן; ספיר)
(הערה: יש המרחיבים את ההגדרה מעבר לעמים – לקבוצות אתניות, תרבותיות, מגדריות, ואחרות)

מהי גזענות?

"רדיפה, השפלה, ביזוי, גילוי איבה, עוינות או אלימות, או גרימת מדנים כלפי ציבור או חלקים של האוכלוסייה, והכל בשל צבע או השתייכות לגזע או למוצא לאומי-אתני".
(מתוך סעיף 144 בחוק העונשין)

מהי גזענות?

ההנחה כי קיים הבדל היררכי בין קבוצות אנושיות, אשר החברות בהן נקבעת מלידה. ההבדל מתבטא לכאורה בתכונות – ממשיות או מדומות, חזותיות או פנימיות – שנתפסות כקבועות, כמהותיות לאותה קבוצה. הגזענות רואה קבוצות מסוימות כמי שהאנושיות שלהן אינה מלאה – כמי שבני האדם השייכים אליהן הם בני אדם פחותים מהקבוצה שנתפסת כנעלה מבחינה גזעית.
(ד"ר דפנה הירש)

מהי גזענות?

ייחוס של נחיתות לאדם או לקבוצה על בסיס של תכונות סטריאוטיפיות, שמנוסחות בשפה ביולוגית, חברתית או תרבותית. בשיח גזעני נתפסות תכונות אלו כנחותות, כבלתי משתנות וכמהותיות לאותה הקבוצה.
(פרופ' יהודה שנהב)

מהי גזענות?

"גזע" אינו באמת קיים – הוא הבניה תרבותית, המצאה של בני אדם. ההמצאה והדמיון של הגזע באים לידי ביטוי במה שניתן לכנות כהגזעה (racialization), כלומר: תהליך של הבנייה חברתית על בסיס של תפיסת גזע ומסמניו. בתהליך זה הופך "הביולוגי" (למשל: צבע עור, אורך אף וכו'), "החברתי" (למשל: עוני, ארץ מוצא, מעמד חברתי) ו/או "התרבותי" (למשל: אורח חיים, היקף השפה, יחס לטכנולוגיה, או דתיות) לכמו "טבעי", כלומר: לתכונות הנתפסות כמעידות על מהותה "הבלתי משתנה" של הקבוצה הנדונה. או במילים אחרות: הגזעה היא תהליך המפרש את התרבותי ואת החברתי במונחים של גזע או כמו גזע.

(פרופ' יהודה שנהב ופרופ' יוסי יונה)

מהי אפליה גזעית?

כל הבחנה, הוצאה מן הכלל, הגבלה או העדפה המיוסדים על נימוקי גזע, צבע, ייחוס משפחתי, מוצא לאומי או אתני, שמגמתם או תוצאתם יש בהן כדי לסכל את ההכרה, ההנאה והשימוש ולפגום בהכרה, בהנאה או בשימוש, על בסיס שווה, של זכויות האדם וחירויות היסוד בחיים המדיניים הכלכליים, החברתיים, התרבותיים, או בכול תחום אחר בחיי הציבור.

(מתוך אמנת האו"ם, 1966)

שיעור שלישי : באילו זכויות אדם בסיסיות פוגעת הגזענות?

משך הזמן: 45 דקות

מתאים לכיתות: יא'-יב'

הנחיות למורה:

מטרתו של חלק זה היא לזהות פעולות ו/או התנהגויות גזעניות ולהכיר את זכויות האדם הבסיסיות אשר נפגעות כאשר מפעילים גזענות כלפי אדם או קבוצה מסוימת. הקריא/י את הסיטואציות השונות בפני התלמידים, ולגבי כל אחת מהן בקש/י מהתלמידים להגיד האם לדעתם הסיטואציה או האמירה היא גזענית או לא ומדוע. במקרים בהם התלמידים לא מבחינים באמירות או בסיטואציות גזעניות, בקש/י מהם להסביר מדוע הם חושבים שהאמירה או הסיטואציה איננה גזענית. בשלב זה יש להתייחס לשני מושגים עיקריים: אפליה פסולה והעדפה מתקנת.

רקע למורה:

הזכות לכבוד:

עיקרון הומניסטי המבטא את ההכרה באנושיות של כל אדם: לכל אדם יש כבוד בגלל כבודו האנושי (שנברא "בצלם אלוהים"), והוא ראוי שיתייחסו אליו בכבוד. זהו הבסיס לזכויות האדם, שממנו נגזרות הזכויות לחירות, לשוויון ולהליך הוגן, וכן הזכויות לשם טוב, לפרטיות, לצנעת הפרט, והזכות שלא להיות נתון ליחס משפיל ומעליב. הזכות לכבוד עוגנה בשנת 1992 כזכות חוקתית בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. על פי פסיקת בית המשפט העליון, חוק הפוגע בכבוד האדם שלא על פי התנאים הקבועים בחוק היסוד יכול להיות מוכרז כבטל על ידי כל בית משפט. (ד"ר דורית למברגר)

הזכות לשוויון:

משמעות השוויון הנה מתן זכויות שוות לבני אדם ללא הבדלי גזע, מין, דת או לאום וכו'. הזכות לשוויון מעוגנת במגילת העצמאות, הקובעת: "מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדלי דת, גזע ומין...". השוויון מעוגן בפסיקת בית המשפט העליון ומוגדר כעקרון-על במדינה, מכוח היותה מדינה דמוקרטית, כפי שעלה מדבריו של השופט ברק בפסק דין קעדאן: "לא רק שערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית אינם דורשים הפליה על בסיס דת ולאום במדינה, אלא שערכים אלה עצמם אוסרים הפליה ומחייבים שוויון בין הדתות והלאומים". אי לכך, אמורים כלל אזרחי המדינה להיות שווים בפני החוק בזכויות היסוד שלהם, באיסורים ובעונשים הקבועים בחוק אשר חלים עליהם באופן שווה. הזכות לשוויון קשורה לעיקרון המשותף לכל זכויות האדם: שמירת הכבוד האנושי. כאשר אנו

מופלים לרעה אנו חשים עלבון, לעיתים גם השפלה. תחושת הפגיעה אינה נעוצה רק בכך שלא קיבלנו מה שרצינו, אלא גם בכך שנהגו בנו בצורה שונה מזו שנהגו באחרים. האפליה פוגעת בכבודנו וגם בתחושת הערך העצמי שלנו. במושג שוויון גלומים שני היבטים שונים: האחד הוא השוויון בפני החוק במובן הפורמאלי, והשני הוא תביעה לשוויון מהותי, שיבוא לידי ביטוי במערכת החוקית אבל גם בהסדרים חברתיים רחבים יותר.

איסור אפליה

החוק אוסר על אנשים פרטיים לנקוט ביחס מפלה בשני תחומים: תעסוקה ושירותים בני פיקוח. אסור להפלות בין מועמדים למשרה על פי שיקולים הקבועים בחוק כמו: מין, לאום, גיל וכו'. לשירותים כמו בתי קולנוע, מוניות או מסעדות אסור לחסום את הכניסה בפני קבוצות מסוימות. בהקשר הציבורי, ביחסים שבין האדם לחברה ולמדינה, מציגים תביעה נוקשה בהרבה: לא להפלות אנשים מטעמים שאנו רואים כבלתי רלוונטיים. יש סוגים של שיוכים כמו: מין, מוצא וגזע, הגוררים בעקבותיהם אפליה. על פי אמות המידה המוסריות המקובלות, אפליה מטעמים כאלה היא פסולה. מסמכים בינלאומיים לזכויות אדם שוללים זאת, אך אינם פוסלים אפליה מטעמי גיל, לדוגמה- השינויים בגיל פרישה בין גברים ונשים או מוסדות ללימודי רפואה שאי אפשר להתקבל אליהם אחרי גיל 40.

(מתוך: "מגירת הזכויות" של האגודה לזכויות האזרח)

העדפה מתקנת

או בשמה השני "תיקון אפליה", הינה מתן עדיפות לאנשים על סמך השתייכותם לקבוצה מסוימת באוכלוסייה, אשר נעשה לה עוול היסטורי של אפליה פסולה. אקט זה הינו מנגנון זמני של יצירת אי שוויון מכוון ונקודתי אשר נועד לתקן מצב קודם ובכך ליצור שוויון אזרחי רחב. ישנו מנגנון נוסף של העדפה מתקנת והוא מנגנון קבוע, שמטרתו להביא לידי ייצוג הולם של קבוצות האוכלוסייה השונות בתפקידים במגזר הציבורי. עקרון זה מיועד לקידום מספר יעדים: שירות ציבורי מיטבי לכל קבוצות האוכלוסייה, לכידות לאומית והגברת אמון בשירות הציבורי.

בשלב זה של הפעילות ניתן לחלק את הכיתה בקו דמיוני, כאשר על התלמידים לעמוד בחלק אחד אם ההיגד שהמורה מקריאה נתפס כגזענות ובצד השני אם הוא איננו נתפס כגזענות. אופציה נוספת היא לשבת במעגל, כאשר המורה מקריאה את ההיגדים, ולהרים יד כאשר מסכימים שההיגד הוא גזעני.

- חברת ביטוח לא מעסיקה אנשים מעל לגיל 70 בטענה שהם מבוגרים מידי.
- מנהלת חברת היי-טק לא מוכנה להעסיק ערבי ישראלי בטענה שאולי הוא מסוכן.
- תנועת נוער מכניסה לפעילותה רק חברים ששילמו דמי חבר סמליים.

- החוק קובע כי גיל הפרישה של נשים מעולם התעסוקה יהיה קצר יותר מגיל הפרישה של גברים.
- חברת קולנוע לא מאפשרת לזוגות חד מיניים לקנות כרטיסים לקולנוע במחירים זוגיים מוזלים, בטענה שהם לא זוג.
- בתי חולים מעסיקים רופאים רק אם יש להם תואר אקדמי ברפואה.
- גננת ממוצא אתיופי לא התקבלה לעבודה בגן מסוים בנימוק שאין בגן הזה תלמידים ממוצא אתיופי.
- מטופל בבית חולים דורש לקבל טיפול רק מצוות רפואי יהודי.
- משרד ממשלתי פרסם מכרז לתפקיד בשירות הציבורי וציין כי תהיה עדיפות למועמדים ממוצא אתיופי.
- מועדון לילה קיבל הנחייה לא לאפשר לצעירים ממוצא רוסי להיכנס למועדון, כיוון שמספר שבועות קודם לכן אירע בו מקרה אלימות חמור של שני צעירים ממוצא רוסי.
- מועדון לילה נוסף קיבל הנחייה לא להכניס אנשים שלא רשומים ברשימת המוזמנים.
- הורים מבית ספר חרדי רצו להפריד בין ילדים ממוצא אשכנזי לילדים ממוצא ספרדי, בנימוק שיש ביניהם פערים באופן שמירת הדת.
- אגודת הסטודנטים באוניברסיטת תל-אביב תחלק מלגות סיוע לסטודנטים בשנה א' מהחוג לחינוך ותיתן עדיפות לסטודנטים המגיעים מאזורי הפריפריה בישראל.
- אוהדי קבוצת כדורגל בישראל מתנגדים לקליטת שחקנים שאינם יהודים לנבחרת.
- מנהל חברת קוסמטיקה לא העסיק עובדת לתפקיד פקידותי בגלל שהיא לא שירתה בצבא.
- ועדת הבחירות של הכנסת פסלה תשדיר בחירות בטענה שיש בו מסרים גזעניים.
- נהג אוטובוס אגד סירב להעלות נוסעת ממוצא רוסי לאוטובוס ואף העליב אותה וקרא לה בשמות גנאי.
- דיירי בניין בהרצלייה סיכמו ביניהם לא למכור דירות לעולים חדשים, בטענה כי הם מורידים את ערך הדירות בבניין.

שאלות לדיון:

- איך קבעתם מה גזעני ומה לא במקרים שהוצגו כאן? מדוע?
- האם היו משפטים שהתלבטתם לגביהם? מדוע?
- האם יש מכנה משותף לכל המקרים שראיתם בהם אקט גזעני?
- האם לדעתכם יש מקרים בהם ניתן להצדיק מעשים גזעניים?
- באילו עקרונות או זכויות אדם פוגעת הגזענות?
- האם הן מעוגנות בחוק הישראלי?

לסיכום:

רעיון השוויון מתקרב והולך בימינו לרעיון הפלורליזם. כיום אנו מבינים, כי שוויון מהותי פירושו קבלת השונה ויצירת עולם שבו יוכל לקיים את שונותו ולשמור על כבודו. חברה פלורליסטית-שוויונית היא חברה המכירה בקבוצות החלשות שבקרבה ומעניקה להן יחס מועדף לפי הצורך, תוך כיבוד האוטונומיה שלהן. כדי להגיע לכך יש לעבור תהליך ארוך וקשה, הכרוך בשבירת סטריאוטיפים ובהתפקחות מדעות קדומות, בשינוי חלוקת המשאבים ובמציאת היכולת להעניק לאחר כבוד ואמון. חברה דמוקרטית הדוגלת בערך השוויון היא חברה אשר צריכה לשאוף להיות נקייה מגזענות ואפליה על צורותיהן השונות.

סיפור מסגרת למטלת ביצוע בנושא גזענות

בישראל 2013 תופעת הגזענות עודנה חיה ונושמת ויש שיאמרו, הולכת ומחריפה. בעבר, הגזענות הוגדרה כייחוס של נחיתות, לאדם או לקבוצה, על ידי שימוש בתכונות סטריאוטיפיות ועל ידי ניסוח ההבדל בין הקבוצות במונחים של מהות ביולוגית שאינה משתנה. אך גזענות אינה מתקיימת רק על בסיס ביולוגי, אלא גם על בסיס תרבותי, דתי, חברתי, מגדרי וסוציו-אקונומי. לכן אנו נוטים כעת לדבר על המונח "הגזעה". זוהי פעולה של דמיון אנושי באמצעות מאפיינים ביולוגיים (כגון צבע עור), חברתיים (למשל עוני, ארץ מוצא ומעמד חברתי) או תרבותיים (למשל דתיות) ושימוש במאפיינים אלו, שנתפסים כטבעיים, בלתי משתנים, כדי להעניק לגטימציה להיררכיות בין קבוצות ואנשים.

הגזענות קשורה קשר ישיר ל**זכויות אדם** בסיסיות - הזכות לשוויון והזכות לכבוד. ברמה הפורמאלית, ישנה התייחסות לגזענות במגוון מקורות היוצאים נגד התופעה. **במגילת העצמאות** מוזכר כי "מדינת ישראל... תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין". **חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו** מתייחס לכבודו וחירותו של אדם באשר הוא אדם. לאורך השנים נחקקו חוקים נוספים המחייבים יחס שוויוני לקבוצות שונות - כגון **חוק שוויון הזדמנויות בעבודה**, **חוק זכויות התלמיד**, **חוק איסור אפליה במוצרים וכניסה למקומות ציבוריים**, **חוק שיווי זכויות האישה**, ועוד. כמו כן, שורה של **פסיקות בג"צ**, כגון בג"ץ מילר, דנילוביץ' וקעדאן (להפניות ראו סקירת הספרות) עיגנו את האיסור האפליה על רקע מין, מגדר ומוצא.

גופים בינלאומיים הכירו פורמאלית בחשיבות המאבק בגזענות, וב-1966 נכתבה על ידי האו"ם **האמנה** בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית, אמנה שנחתמה ואושררה גם על ידי מדינת ישראל. ברם, בישראל מתקיימת מציאות המתאפיינת ב**מתחים ושסעים** בין הרוב היהודי למיעוט הערבי, בין חילוניים ודתיים, אשכנזים ומזרחים, וותיקים ועולים חדשים כמו גם אפליה על רקע מין, מגדר, מצב סוציו-אקונומי, בריאות פיזית ונפשית ועוד. כל אלה מהווים קרקע פורייה לביסוסן של עמדות גזעניות והתנהגויות של אפליה והדרה, כפי שבאות לידי ביטוי במחקרים וסקרים עדכניים. כמו כן, לדעת רבים, בישראל מתקיימת גם גזענות מוסדית, הבאה לידי ביטוי בקיומם של חוקים ותקנות מפלים, כמו גם ניסיונות חקיקה נוספים העולים בקנה אחד עם תופעת הגזענות.

השלכות הגזענות הינן רבות: ברמת הפרט - האפליה, ההדרה וההפרדה גורמות להיווצרות רגשי נחיתות לצד תחושת חוסר צדק, לתחושת השפלה ופגיעה בכבוד. אלה יוצרות ייאוש ותסכול, ולעיתים אף זעם ואלימות. אדם הנתון לגזענות יטה להיות פחות מעורב חברתית ופוליטית, שכן לא ירגיש שיש לו סיכוי שווה להצלחה. גם האדם החושב ופועל בצורה גזענית עלול לסבול מההשלכות שליליות, כגון פחד מהאחר ותחושת ניכור וחוסר קבלה של השונים ממנו. ברמת החברה - הגזענות מכרסמת **בערכים דמוקרטיים**, פוגעת בלכידות החברתית ו**בערך השוויון**. השלכות אלה יוצרות חברה אלימה יותר, בעלת חוסן חברתי נמוך יותר, העמידה פחות בפני אתגרים ושינויים.

גזירת בעיות

אנו ממליצים להתחיל בשלב של סיעור מוחות בכיתה. ניתן לחלק לתלמידים/ות כתבות מהעיתונים, להנחות משחקי תפקידים ולדון באופן פתוח בביטויי גזענות בסביבתם הקרובה או הרחוקה. מכאן ניתן להתמקד בחלק מהנושאים ולהציע הגדרה של בעיה אזרחית הנובעת מהם. הרשימה שלהלן מכילה מגוון בעיות אזרחיות הקשורות בגזענות, הרלוונטיות לכלל התלמידים/ות בישראל. כמובן, שכל מורה יסייע לתלמידיו למצוא את הבעיות הרלוונטיות ביותר לסביבתם, ולבחור נושא מסוים המעוגן בזמן ובמקום, בהתאם לדרישות מטלת הביצוע.

- יש להזכיר שוב כי נקודת המוצא של מטלה זו היא הגדרה רחבה של המונח "גזענות" – ראו סיפור המסגרת להסבר בנושא זה.

סוגיות לדוגמא:

- גזענות בספורט – כיצד ניתן לפרש את תגובות השחקנים והאוהדים לנושא?
- ייצוגים בתקשורת – כיצד תורם הסיקור התקשורתי לחיזוק סטריאוטיפים כלפי אוכלוסיות שונות?
- מדוע ישנן ועדות קבלה ליישובים? באילו סוגי יישובים מדובר בדרך כלל?
- ייצוג נשים במרחב הציבורי – כיצד מתוארת דמות אישה במרחב הציבורי?
- מה מטרתה של תופעת ה"סלקציה" במועדונים?
- מהי מדיניות האינטגרציה / סגרגציה והיכן הן באות לידי ביטוי?
- סוגיית ייצוג הולם במגזר הציבורי – נשים, ערבים – מדוע זה חשוב?
- מה משמעותה של הפרדה בין ילדות ספרדיות / אשכנזיות בבתי ספר?
- ימי כניסה נפרדים לפארקים ציבוריים – אפליה וגזענות או היענות לרצון הציבור?
- מהם מקצועות "נשיים"? מהם מקצועות "גבריים"? מדוע ישנה הסכמה על החלוקה הזו ומה משמעותה?
- האם יש תרבות "גבוהה" (טובה) ו"נמוכה" (גרועה)? ומה הקשר לגזענות?
- מהי הומופוביה, מה הקשר שלה לגזענות והאם מערכת החינוך מטפלת בנושא?
- העסקת בעלי מוגבלויות – למי זה תורם? מהם הקשיים הכרוכים בכך?
- מרכז ופריפריה – האם יש מאפיינים שתורמים ליצירת סטריאוטיפים על החלוקה הזו? מה החלוקה הזו מייצגת?
- מערכת החינוך וגזענות – מדוע ישנם פערים באחוזי זכאות לבגרות בין יישובי מרכז ופריפריה, בין קבוצות אוכלוסיה שונות?
- העדפה מתקנת – ראוי? לא ראוי? מתי ולמה נוקטים בשיטה זו?
- סטריאוטיפים חיוביים – האם גם הם נחשבים כגזענות?

- מקומם של ארגוני מגזר שלישי (עמותות) במאבק בגזענות, מקומן של רשויות השלטון במאבק זה, מקומם של אזרחי המדינה.
- עובדים זרים? פליטים? מסתננים? מבקשי מקלט? מהגרים? דיון ביחסים שבין תושבי ישראל לאוכלוסייה הזרה.
- יחסי עולים – ותיקים : האם תופעת הגזענות מתקיימת במסגרת זו?

בעלי העניין לדוגמא בבעיות שתוארו לעיל : בני אדם שנפגעו מגזענות ; רשויות השלטון ; אזרחי ישראל הנפגעים ממדיניות ממשלתית ; ארגוני מגזר שלישי ; בעלי עסקים פרטיים ;
עיגון במקום ובזמן : יש לבחור בעיה מסוימת, ולמקד את הגדרתה – היכן היא מתקיימת, מתי היא מתקיימת.

מסיפור מסגרת לבעיה אזרחית

כיצד גוזרים בעיה אזרחית מסיפור מסגרת? להלן דוגמא לכך, המתבססת על סיפור המסגרת "פליטים? מסתננים? מבקשי מקלט?". הבעיה הכללית היא "התמודדות לקויה של רשויות השלטון עם מבקשי מקלט בישראל".

דוגמא:

כתבה שפורסמה ב"הארץ" ביום 27.4.12 –

<http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1695003>

בכתבה דווח כי שלושה בקבוקי תבערה הושלכו לדירותיהם של מבקשי מקלט מאריתריאה וסודן בשכונת שפירא בדרום תל אביב. במסגרת חקירת המשטרה נבדקת האפשרות שהאלמונים שזרקו את הבקבוקים ניסו לגרום, באמצעותם, למבקשי המקלט לעזוב את השכונה.

בצהרי היום שלמחרת הפגינו בשכונה כ-200 בני אדם, שנשאו שלטים עליהם נכתב "שכונת שפירא נגד גזענים". במהלך ההפגנה התעורר ויכוח בין המפגינים לבין תושבי השכונה, במהלכו קרעו תושבי השכונה את אחד השלטים ועל אחד מהם צויר צלב קרס.

תושבת השכונה אמרה "אנחנו לא גזענים, אנחנו נגד אלימות, אבל את כל הפסולת שולחים לשכונה הזאת. בתקופה האחרונה הגיעו לשכונה גם הזונות מתל ברוך. אני חיה בשכונה הזאת, ואני חיה בשכונות עם הפליטים, אבל למה באים ומפנים את הטענות אלינו?". לדבריה, "יש שכונות שלמות בתל אביב שלא נתנו אפילו לא ציפורן כדי לעזור בקליטה של הפליטים. שיבואו עכשיו ויגידו לי כמה מהם מתגוררים בצפון תל אביב. עומדים פה עכשיו 200 מפגינים שמחזיקים שלטים שקוראים לנו גזענים". המפגינים השיבו לטענות התושבים כי הניסיון לגרש את הפליטים מהשכונה על ידי השלכת בקבוקי תבערה הוא חצייה של רף האלימות שגם כך מופנה כלפי הפליטים.

מוקדם יותר הוציאו ארגוני הסיוע לפליטים הודעת גינוי חריפה שבה הטילו את האחריות לאירוע על ראש הממשלה ושר הפנים, ובמקביל הגישו תלונה ליועץ המשפטי לממשלה נגד ח"כ מיכאל בן ארי ופעילי הימין ברוך מרזל ואיתמר בן גביר, בחשד שהסיתו לגזענות.

ראש העיר רון חולדאי גינה גם הוא את המעשה ואמר כי מדובר במעשה נפשע, וכי על העם היהודי להיזהר במיוחד מאלימות על רקע גזעני. הוא הוסיף כי הוא מודע לקשיים עימם נאלצים להתמודד תושבי דרום העיר, אך הוא קורא לאיפוק: "עיריית תל אביב-יפו משקיעה משאבים רבים על מנת להקל על התושבים, ואני קורא למשטרת ישראל לעשות הכל כדי לתפוס את מי שעומד מאחורי המעשה הנפשע", מסר.

<u>קושי; מצב לא תקין</u>	<u>מושגים באזרחות</u>	<u>גורמים בעלי עניין</u>
- מבקשי מקלט אינם מפוזרים במדינה באופן שווה – המדינה מובילה אותם לדרום ת"א ולאזורים מוחלשים אחרים; - המדינה ועיריית תל אביב אינן משקיעות בשכונות דרום ת"א כפי שמשקיעות בשכונות בצפון, בתשתיות, חינוך, רווחה ועוד; - מבקשי המקלט לא מגורשים אך לא מקבלים היתר עבודה, דבר המוביל לעוני ומצוקה;	זכויות אדם - הזכות לכבוד; הזכות לחיים וביטחון; הזכות לשוויון (בין תושבי דרום וצפון ת"א); מדינה יהודית ודמוקרטית; מדיניות רווחה; ריבונות המדינה; אמנה בינלאומית; מדינת לאום אתנית; שלטון מקומי / מרכזי; פערים חברתיים;	תושבי דרום תל אביב; מבקשי מקלט; עיריית תל אביב; ממשלת ישראל; ארגוני זכויות אדם; תושבי מרכז וצפון תל אביב;

רעיונות לפעולה

להלן מספר רעיונות לפעולה אזרחית, שיכולים לשמש את התלמידים להצעות פתרון ותוצרים:

1. כתיבת מכתב לשר / חבר כנסת / ועדת בכנסת האחראים על הנושא.
2. פניה לראש העיר / בעל תפקיד בעירייה האחראי על הנושא.
3. יצירת קמפיין אינטרנטי/ הקמת קבוצת פייסבוק להעלאת המודעות לבעיה. הקמפיין יכול להתבסס על סרטון שיצרו התלמידים / נתונים שאספו / ראיון עם איש מקצוע בנושא.
4. ארגון תערוכה של יצירות תלמידים בנושא.
5. ארגון הפנינג שכונתי / עירוני להעלאת המודעות לנושא.
6. כתיבת והחתמת עצומה בנושא / ארגון הפגנה בהשתתפות תלמידים ותושבים.
7. העברת שיעור / פעילות בנושא בבית הספר של התלמידים ובבתי ספר אחרים להעלאת המודעות לנושא.
8. פנייה לתקשורת במטרה להגביר מודעות תקשורתית וציבורית לנושא. אפשר לכתוב טור / לעניין כתבים בראיון על הפעילות שהתרחשה.
9. ארגון מפגש בין קבוצות שונות המעורבות בבעיה האזרחית שנבחרה (למשל – מפגש תלמידים עם ילדי פליטים) על מנת להעמיק את ההיכרות עם "האחר" ויצירת בסיס לחיים משותפים, שיוביל להפחתת הגזענות.

סקירת ספרות

פרק זה כולל רשימת קריאה ראשונית המומלצת לתלמידים המבצעים מטלת ביצוע בנושא גזענות. תלמידים המעוניינים בהרחבת רשימת הקריאה או מבקשים חומרי קריאה בנושאים ספציפיים הנוגעים לבעיה האזרחית בה בחרו להתמקד יוכלו לפנות למחלקת החינוך באגודה לזכויות האזרח ולקבל הכוונה וסיוע.

פריטי קריאה מומלצים

1. ממי, א' (1998) **הגזענות**. הוצאת כרמל (עריכה לשונית: רחל לקט)
2. שנהב, י' ויונה, י' (עורכים) (2008), **גזענות בישראל**. תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים.
- שנהב, י' ויונה, י' (2008) **גזענות מהי? בתוך גזענות בישראל** (2008) תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים, עמוד 13-46.
3. בן ג'לון, ט' (1998), **הגזענות כפי שהסברתי לבתי**. הוצאת בבל.
4. ממי, א' (2005), **דיוקן הנכבש ולפני כן דיוקן הכובש**. הוצאת כרמל.
5. פנון, פ' (2004), **עור שחור, מסכות לבנות**. הוצאת מעריב – הד ארצי.
6. פגי מקינטוש, **היתרון הלבן**, תרגום לעברית (נמצא בספריית האגודה לזכויות האזרח).
Working Paper 189, "White Privilege and Male Privilege: A Personal Account of Coming To See Correspondences through Work in Women's Studies" (1988), by Peggy McIntosh.
7. בג"ץ 721/94 אל על נ. יונתן דנילוביץ ובית הדין הארצי לעבודה, פ"ד מח (5) 749 .
8. בג"ץ 6698/95 עאדל קעדאן נ' מינהל מקרקעי ישראל פ"ד נד (1) 258.
9. בג"ץ 4541/94 אליס מילר נ' שר הביטחון ואח, פ"ד מט(4) 94 (1995).
10. חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.
11. חוק שוויון הזדמנויות בעבודה, התשמ"ח-1988.
12. חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000.

13. חוק שיווי זכויות האישה, התשי"א-1951.

רשימת אתרי אינטרנט רלוונטיים, בהם ניתן למצוא חומר רב לצורך סקירת הספרות:

1. [האגודה לזכויות האזרח](#) : ארגון זכויות אדם העוקב אחר פגיעה והפרת זכויות אדם על ידי הרשויות בישראל. באתר ניתן למצוא נתונים עדכניים, ניירות עמדה, מסמכים משפטיים וחומרי רקע בנושא גזענות.
2. [מרכז אדוה](#) : מכון מחקר העוסק במגמות חברתיות כלכליות בישראל ובמדיניות הממשלתית כלפי מגמות אלה, על פי אמות מידה של צדק ושוויון חברתי. באתר ניתן למצוא ניירות עמדה ומחקרים בנושאים הנוגעים לקבוצות חברתיות שונות, מגדר, חינוך, בריאות, רווחה, דיור ועוד.
3. [המטה למאבק בגזענות](#) : המטה מורכב מארגונים ואנשים פרטיים, המחויבים למאבק בתופעת הגזענות בישראל. באתר ניתן למצוא את דו"ח הגזענות השנתי שנערך על ידי המטה, מאמרים ועדכונים על אירועים ותקריות גזעניות.
4. [מרכז תמורה](#) : מרכז משפטי למניעת הפלייה, שמטרתו להיאבק משפטית וחברתית עבור אוכלוסיות מוחלשות בישראל. באתר ניתן למצוא פסקי דין וחומרים נוספים.
5. [המכון הישראלי לדמוקרטיה](#) : פועל לחיזוק יסודות הדמוקרטיה בישראל, במישור המחקרי, יישומי ורעיוני. באתר ישנם חומרים אקדמיים מגוונים.
6. [הקשת הדמוקרטית המזרחית](#) : תנועה שמטרתה להשפיע על סדר היום הציבורי ולמנוע פגיעה כלכלית, דיכוי תרבותי ודעות קדומות כלפי האוכלוסייה המזרחית ואוכלוסיות אחרות.
7. [המרכז הרפורמי לדת ומדינה](#) : ארגון המקדם פלורליזם דתי, שוויון וצדק חברתי. באתר ניתן למצוא דוחות, ניירות עמדה, פסיקה, סיפורים אישיים ועוד.